

100 let od narození Alexandra Dubčeka

Komunista, který se stal symbolem svobody i kapitulace

Osobnosti československých dějin známých v mezinárodním měřítku není mnoho. V rejstřících knih věnovaných světovým či evropským dějinám 20. století narazíme na T. G. Masaryka, Edvarda Beneše, Václava Havla a ze Slováků právě na Alexandra Dubčeka. Bývá vnímán jako ikona pražského jara 1968 a odvážný reformátor a socialismu, obránce československé suverenity a nezávislosti, jako předchůdce Gorbačova. Letos uplyne 100 let od Dubčekova narození. Jak dnes hodnotit jeho význam v našich moderních dějinách?

OLDŘICH TŮMA
historik

Onen pozitivní zájem upřený na Dubčeka by měl vlastně patřit celému československému roku 1968. Jakkoli je pochopitelné, že při pohledu z dálky se taková symbolická personifikace nábízel, je omylem ztotožňovat události roku 1968 tak přimocane s působením jediné osobnosti. Navíc Dubčekova reálná historická role i jeho místo v historické paměti nejsou zdaleka jednoznačné.

Mládí v Sovětském svazu

Až do roku 1968 se Dubčekův život odvíjel víceméně podle obvyklého schématu jeho generačních vrstevníků z řad významných funkcionářů KSČ. Především v dětství a mládí byl ovšem přestřel a dramatičtější. Alexander Dubček se narodil 27. listopadu 1921 ve slovenském Uhrovcu, krátce poté, co se jeho rodiče vrátili z USA do nového Československa. Když si svůj návrat rozmyslel o pár měsíců dříve, byl by se narodil jako americký občan. A nechýbělo málo, aby Dubček se mohl dokon-

ce stát sovětským občanem. Na Slovensku totiž jeho rodina nezůstala dlouho. V roce 1925 se jeho otec Štefan Dubček, přesvědčený a veřejně činný komunista, rozhodl v rámci družstva Interhelpo odejít s rodinou do Sovětského svazu.

Dubčekovi žili v Biškeku v Kyrgyzstánu a později v Gorkém (dnešním Nižním Novgorodu), je otázkou, jak Dubček svá léta ve stalinistickém Sovětském svazu skutečně prožíval a jaké zkušenosti tam získal. V memoárech píše o pochybnostech, jež v něm stalinistické represe za tzv. velkého teroru vyvolávaly. Možná je to však pouze zpětná racionalizace. Nezdá se totiž, že by později měl o SSSR jakékoliv pochybnosti – až do tragické noci na 21. srpna 1968.

Na podzim 1938, když podmínkou dalšího setrvání v SSSR bylo vzdát se československé státní příslušnosti a přijmout sovětské občanství, se Dubčekovi roz-

hodli k návratu do vlasti. Československu bylo v té době vyměřeno už jen několik měsíců existence a plnosteti se Alexander Dubček dožil už jako občan Slovenského státu. V té době mladý Dubček vstoupil do ilegální komunistické strany a účastnil se odboje. Za Slovenského národního povstání bojoval v partyzánských jednotkách a byl raněn. Jeho starší bratr Júlíus během povstání padl.

Cesta k pražskému jaru

Po roce 1945 nastoupil Dubček, teď už v obnoveném Československu, zcela standardní kariéru funkcionáře KSČ. Postupoval od lokálních stranických funkcí stále výše, absolvoval stranická školení, včetně studia v Moskvě v letech 1955–1958. V šedesátých letech jeho stranická kariéra prudce akcelerovala. Už roku 1962 se stal vedoucím tajemníkem Krajského výboru KSS v Bra-

tislavě, v roce 1965 prvním tajemníkem ÚV KSS a členem předsednictva ÚV KSČ. A konečně 5. ledna 1968 prvním tajemníkem ÚV KSČ. Nejmnocnějším mužem v zemi se však nestal proto, že by byl průkopníkem reformního programu nebo bojovníkem za změnu postavení Slovenska v rámci společenství států. Je sice pravda, že v některých záležitostech, jako byla důsledná rehabilitace především slovenských obětí vykonstruovaných procesů padesátých let, se dostával už dříve do kontaktu s Antonínem Novotným, nicméně programovým odpůrcem vedení strany v roce 1967 nebyl. I přestože na něj Novotný v kontextu stranického konfliktu zauditoval jako na nacionalistu a revizionistu. Po vynucené rezignaci Novotného byl zvolen prvním tajemníkem právě proto, že nebyl příliš profilovanou figurou, a byl tudíž přijatelný pro všechny skupiny.

Nebylo tak důležité, že architekty a tvůrci onoho pokusu byli jiní, že šlo o pohyb do značné míry spontánní a hlavním aktérem byla právě samotná rychle se emancipující veřejnost.

Vzestup Dubčekovy popularity, ověřitelný na tehdejších průzkumech veřejného mínění, byl způsoben kombinací různých faktorů: Podporou politiky, kterou v očích veřejnosti reprezentoval, ale jistě také vystupováním, osobními vlastnostmi, charismatem. Dubček byl jako osobnost (to nutně neznamená, že i jako politik) výrazně odlišný, a to ve velmi pozitivním smyslu, od komunistických aparátníků před ním i po něm.

Nejpozději od května pak Dubčekovi na sympatiích a podpoře veřejnosti přidávalo všeobecné sdílené mínění, že právě on je odhodlaným a schopným obháječem nezávislosti proti stupňujícím se atakům z Moskvy, Varšavy či východ-

Alexander Dubček zůstal symbolem pražského jara, ačkoli představy emanující se občanské veřejnosti dalece předtáhaly plány KSČ.

gická smrt na podzim 1992, kdy nepřežil právě se rozpadající Československo. ■

Oldřich Tůma je historik, od roku 1993 působí v Ústavu pro soudobé dějiny AV ČR, jehož byl v letech 1998–2017 ředitelem. Zabývá se českými a československými dějinami druhé poloviny 20. století, dějinami studené války a problematikou historické paměti.

Gottwald a komunisté jako vlastizrádci

Právě si připomínáme 100. výročí narození plachtivého československého soudruha Alexandra Dubčeka, který nebyl z komunistických papalášů jediný, kdo slavil narozeniny v listopadu. Také Gottwald, vůdce prosověského komunistického hnutí v Československu, byl dítkem tohoto podzimního měsíce, neboť přišel na svět 23. listopadu 1896, tj. před 125 lety. Jak lze tohoto komunistického zločince a vlastizrádce stručně charakterizovat?

PETR HLAVÁČEK
Havlík a Bělohrad
editor Nová Orientace

lement Gottwald (1896–1953), pozdější komunistický politik a exponent sovětsko-ruského imperialismu, se vyučil truhlářem ve Vídni, kde se zapojil do sociálnědemokratického hnutí. Za první světové války bojoval jako rakousko-uherský voják na ruské frontě. Do KSČ vstoupil hned roku 1921 a v letech 1926–1929 pracoval v jejím pražském sekretariátu. Od roku 1928 byl členem výkonného výboru Kominterny, která propagovala imperiální politiku Sovětského svazu. V roce 1929 se ujal vedení KSČ, provedl její bolševizaci a zároveň byl zvolen poslancem Národního shromáždění. V parlamentu útočil na Československo a vyjadřoval pohrdání demokracií a právním státem. V krizovém roce 1938 podporoval v rámci sovětské taktyky obranu republiky a hned po Mnichovu odešel do Moskvy. V duchu německo-sovětského spojení stál až do roku 1941 mimo československý zahraniční odbor, naopak po útoku nacistického Německa na Sovětský svaz se jeho exilová skupina stala nástrojem sovětské imperiální ingerence ve střední Evropě. V roce 1945, za časti třetí republiky s její pseudodemokratií, se stal místopředsedou vlády a po vyhnaných vol-

nostech a vysílala maďarská televize a také Hlas Ameriky – to vše bylo vnímáno jako nepřehlédnutelné symptomy, že věci se opravdu začínají měnit. Ale ani tehdy – až na některé skupiny reformních komunistů – nebyl Dubček v českém prostředí vnímán jako možný politický vůdce.

Druhé vyvrcholení jeho popularity přišlo za sametové revoluce v pátek 24. listopadu 1989, kdy po více než dvaceti letech v Praze veřejně promluvil. Stalo se tak na Václavském náměstí během staticové protirežimního shromáždění. (V Bratislavě vystoupil na náměstí Slovenského národního povstání už o den dříve.) Úvodní věta jeho projevu z balkonu Melantrichu vyvolala bouři emocí a nadšení: „*Mojí milí Pražanin, mám vás rád a ty to věnuješ.*“ Brzy však následovalo vystřípání. Dubčekův projev na ještě větší manifestaci na Letné trochu zklamal a trochu nudil, rozhodně neprezentoval jasný politický program.

Polistopadová nerozhodnost a nepatřičnost
Překotný vývoj na konci roku 1989, a tím spíše první polovina roku 1990, nechával Dubčeka stranou a jeho účinkování v pozici předsedy Federálního shromáždění do roku 1992 bylo vnímáno s rostoucím pocitem nepatřičnosti a trapnosti. Mimochodem – čas to byvá diskutována dohoda s prozínce 1989 mezi Václavem Havlem a Alexandrem Dubčekem o tom, že po volbách v roce 1990 Havel povolá Dubčeka místo prezidenta. Ať byly její modalitky jakékoli, v létě 1990 už byla neproveditelná. Politická atmosféra se především v českých zemích natolik proměnila, že by Dubček jakožto bývalý vysoký funkcionář KSČ byl v úřadu prezidenta naprosto nepřijatelný. Navíc jeho aktuální výkon v politice, nerozhodnost, nejasnost, co vlastně reprezentuje, například neurčitý postoj během rozpadu Veřejnosti proti násilí, mu příliš dobře jmenovalo. Veřejnost proti násilí jako hegemon listopadové revoluce na Slovensku se počátkem roku 1991 rozpadla na populistické a nacionalisticky profilované Hnutí za demokratické Slovensko pod vedením mimořádně populárního Vladimíra Mečiara a na liberální, pro československou Občanskou demokratickou unii. A Dubček zůstal mimo...

Ačkoli je Alexander Dubček v české historické paměti reflektován jako klíčová osobnost mimořádně důležité epizody národních

a improvizovaná. Jeho takтика chláčochů znepokojených „spojenců“ a pozdějších interventů přesvědčivým, že režim a mocenský monopol KSČ nejsou ohroženy, a zároveň ujišťování veřejnosti, že žádné nebezpečí vnějšího vměšování do československých záležitostí nehrozí, nemohla uspět. Na rozdíl od toho, co očekával Václav Havel, se po srpnové okupaci nedokázal nebo ani nepokusil opřít o podporu, již mu česká a slovenská veřejnost ještě po řadu měsíců nabízel.

Sovětská okupace a „normalizace“

Intervence Sovětského svazu a dalších států Varšavské smlouvy, zařetení, únos, nejasnosti a obavy o Dubčeka, či dokonce život zvyšovaly v prvních dnech po 21. srpnu 1968 Dubčeko-vo popularitu až k naprosím nepravděpodobným výším. A právě jen proto, že v očích veřejnosti disponoval auroslou hrdiny i mučedníka zároveň, mohl jeho emotivní projev po podpisu moskevského protokolu a návratu do vlasti 27. srpna 1968/1969 samozřejmě rostla nejistota a množily se i kritické pohledy na Dubčeka a jeho politiku. Nutné k tomu přispíval styl, jakým z politiky postupně odcházel, jak sebou nechal manipulovat a přijímal vždy méně a méně významná místa až k hořkému konci, vyloučení ze strany a veřejného života.

Když v den prvního výročí okupace vyšly do ulic Prahy, Brna a dalších měst stovky a tisíce lidí manifestujících bouřlivě odpor proti nastupující „normalizaci“, nejštější bylo zvýraznění Dubčeka jméno. Jeho oblibou v veřejnosti neotrásl ani ostudný fakt, že se v srpnu 1969 jako předseda Federálního shromáždění podílel na přijetí tzv. pen-drekového zákona, který se stal účinným nástrojem represe.

Dubček jako symbol
Dubček brzy zmizel z veřejného života úplně a další dvě desetiletí v něm byl přítomen jen jako negativní symbol roku 1968 a objekt někdy velmi agresivních (byť nakonec jen verbálních) útoků. Dubčeka přetravajících popularita (či spíše pozitivní vzpomínka na něj) pak byla už mnohem méně oblíbenou konkrétního člověka, natož politika. Proměnil se v symbol, který představoval jakousi nejasně profilovanou antitezi reťoriky „normalizačního“ režimu, a vlastně antitezi tehdejší mizérie obecné. Rozhodně však Dubček nebyl vnímán jako symbol opozice či odporu.

Dubček jako člověk se v zorném poli veřejnosti znovu objevil až koncem osmdesátých let. Cesta pro čestný doktorát do Italské Boloně, kterou na podzim 1988 režim Dubčeko-vo povolí, rozhodový, jež s Dubčekem na jare a v létě 1989